

שיעורים בספר שמואל ב'

ברוריה בן-דוד (וייס)

מידע / הוצאה לאור

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע,
או לקלוט בכל אמצעי אלקטרוני, או מכני אחר כל חלק שהוא מספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט,
אלא ברשות בכתב מן המחברת.

כל הזכויות שמורות

© לברוריה בן-דוד (וייס)

פורסם לראשונה 2011 תשע"א
מהדורה ראשונה 2014 תשע"ד

הודפס בישראל
Printed in Israel

**ליצירות הכי מוצלחות שלנו
אסף ונעה
באהבה עד אין קץ**

מבוא לפרק א / ברוריה בן-דוד (וייס)

תוצאות המלחמה בגלבוה היו איומות. המלך בנו וגיבורי ישראל נפלו בקרב. העמקים הפוריים ביותר עמק יזרעאל ועמק בית שאן נפלו בידי הפלשתים. ערים רבות נכבשו על ידם.

מתי נמצאה ישראל במצב דומה?
אחרי התבוסה באפק.

מה היו תוצאות התבוסה אז?
הפלשתים לקחו את הארון בשבי והחריבו את שילה.

מי סייע לתקומת ישראל אחרי המלחמה באפק?
שמואל עודד את העם והצילו מהשפלה. הוא הסביר לעם את סיבת המפלה. איחד את העם ועודד אותם להילחם בפלשתים ולנצח.

ומי יושיע עתה את ישראל?
דוד גיבור ישראל.

פרק א (פסוקים א-טז) / ברוריה בן-דוד (וייס)

בפרק א פסוקים א-טז נקרא כיצד יגיב דוד על המפלה בגלבוה וניצחון הפלשתים על ישראל.

פסוק א' חוזר אל העניין שבפרק ל' בשמ"א. דוד שב לצקלג אחרי שהכה את העמלקים השוסים והשיב את הנפש ואת הרכוש. הוא ישב בצקלג יומיים עד שהגיעה אליו הידיעה על השינוי הגורלי שחל בחייו.

מי סבר שדוד ישמח לבשורה על מות שאול?
הפליט העמלקי שנמלט מן הקרב בגלבוה בא לבשר לדוד על מות שאול, כנראה סבר שישמח את דוד. הן שאול רדף אחריו בלי הרף וביקש את נפשו. דוד אומר שהמבשר הפליט "היה כמבשר בעיניו" (ד, י) כלומר: הפליט חשב שהוא מבשר בשורה טובה. הפליט ידע שדוד עתיד למלוך על ישראל אחרי מות שאול. הוא הגיע כשבגדיו קרועים ואדמה על ראשו. על המבשר שבא לשילה נאמר "ומדיו קרעים" (ש"א ד, יב), כי הוא היה איש מלחמה, אבל הנער המבשר לא היה איש מלחמה אלא "נקרא נקריתי" (פס' ו) במקרה בא לשדה הקרב לא היה בין הנלחמים כנראה בא לבזוז את החללים. גם על המבשר שבא לשילה נאמר: "וירץ איש בנימן מהמערכה ויבא שלה ביום ההוא ומדיו קרעים ואדמה על ראשו (שמ"א ד, יב). קריעת הבגדים ושימת העפר על הראש הם סימני אבל.

מה קיווה העמלקי?
שבעד בשורה טובה כזו יגמול לו דוד ביד נדיבה.

כיצד תיאר העמלקי את מות שאול?
יש הבדל בין תיאור מיתתו של שאול בפרק לא בש"א לבין סיפורו של המבשר. בפרק לא למדנו ששאול נפל על חרבו וימת. כאן מספר הנער שמצאו "נשען על חניתו והנה הרכב

ובעלי הפרשים הדבקהו" (פס' ו). מהמסופר בפרק לא, ה נושא כליו של שאול ראה את שאול מת ולפי המסופר בפרקנו עדיין חי היה. "ויאמר אלי : עמד נא עלי ומתתני, כי אחזני השבץ, כי כל עוד נפשי בי, ואעמד עליו ואמתתהו" (פס' ט, י). העמלקי עשה כבקשתו של שאול "כי ידעתי כי לא יחיה אחר נפלו" (פס' י). כוונת הנער היא כי שאול היה פצוע אנוש ולא היה יכול לחיות גם אם לא היה פוגע במלך, אלא הוא רק החיש את קצו של שאול וחסך ממנו ייסורי גסיסה, אבל לא הוא גרם למותו.

בסיפור מותו של שאול בש"א לא נזכר דבר הרכב והפרשים. המפרשים נחלקו בטיבו של סיפור המבשר. יש הסבורים שאכן המית את שאול והשלים בסיפורו את החסר בתיאור מותו של שאול. בפרק ל"א לא נאמר ששאול מת אלא שנושא כליו ראה "כי מת שאול" (לא, ה). ייתכן ששאול התאושש במקצת קודם מותו ואמר לנער "כי אחזני השבץ, כי כל עוד נפשי בי" (פס' ט). הנער מצטדק "כי ידעתי כי לא יחיה אחר נפלו" (פס' י). לפי הסוברים כך גם אין סתירה בין הזכרת המורים לבין הזכרת הרכב והפרשים. כי ייתכן שלאחר שהמורים המשיכו ברדיפתם אחרי הנסים מהמערכה, הדביקו הרכב והפרשים את שאול וירו בו. יש הסבורים כי הנער כיזב בתיאורו כדי להגדיל את הפרס.

כיצד הוכיח כי הוא דובר אמת?

הוא הביא עמו כהוכחה לאמיתות דבריו את הנזר (הכתר) של שאול והאצעדה (צמיד) שעל זרועו ("אצעדה וצמיד טבעת" במד' לא, נ). הנזר והצמיד היו סימנים של הוד מלכות. נזכרים כאן זוג של תכשיטים אחד על הראש ואחד על הזרוע שהם סמלי המלוכה (ומשום כך ישראל שכולם בני מלכים מניחים תפילין של יד ושל ראש להעיד על מלכות שמים).

אם דבריו של הנער העמלקי היו נכונים יש כאן מעין סגירת מעגל שנפתח בפרשת עמלק. "כאשר לא שמעת בקול ה' ולא עשית חרון אפו בעמלק על כן הדבר הזה עשה לך ה' היום הזה" (שמ"א פרק כח, יח). מלכותו של שאול נקרעה בגלל החטא שחטא כמלך בחרם עמלק (שמ"א טו כב-כט; כח טז-יח). האדם האחרון שעמו מדבר שאול היה העמלקי והוא שהכה את מכת המוות. וכך מלמד הכתוב את העיוות המוסרי ברחמים על רשעים. גם ע"י הדגשת הפרטים על מות שאול יש מעין סגירת מעגל. כששאול עלה לכס המלכות הוא שפע ענווה ותום "בחור וטוב". גם במותו הוא כאילו חוזר לראשית מלכותו הוא לא ברח משדה המערכה כפי שעשו רבים מבני ישראל (ש"א לא א; ש"ב א, ד), אלא מת על משמר האומה. מתעטר בסמלי מלכות שלא שמענו עליהם כל ימי מלכותו, כשהנזר נתון על ראשו והאצעדה על זרועו (פס' י) והוא נשען על חניתו ששימשה סמל למלכות ועליה נשען ברגעי ייאוש. החנית הייתה מצויה תמיד לידו אפילו בעת שנתו. הנזר והאצעדה נזכרים אצל שאול בפרקנו לראשונה ללמדנו שמת כמלך.

נזר - עטרה בראש מלך וכוהן. הציץ שבראש כוהן גדול נקרא בשם "נזר הקדש" (שמ' כט, ו; לט, ל; ויק' ה, ט).

ציץ - תכשיט בדמות כתר עטרה ונזר. אין הוא מקיף את הראש כולו אלא את מחציתו הקדמית מאוזן לאוזן (שבת ס"ג ע"ב). הוא נקרא כך מכיוון שהוא נוצץ ומבריק, כנראה מן השורש ציץ, נצץ, המורה על זוהר וברק של אבן חן יקרה.

כיצד הגיב דוד על הבשורה? האם חשב על שאול שגרם לגירושו מביתו, לגזלת אשתו, לנדודי הוריו, ולהיותו הוא עצמו נע ונד?

לא, דוד הרגיש רגשי צער וכאב עמוק. "ויחזק דוד בבגדו ויקרעם וגם כל האנשים אשר אתו" (פס' יא). לפסוק זה סמכו חז"ל את ההלכה שקורעין על נשיא ועל אב בית דין. שאול – זה נשיא, יהונתן – זה אב בית דין. "ויספדו ויבכו ויצמו עד הערב על שאול ועל יהונתן בנו ועל עם ה' ועל בית ישראל כי נפלו בחרב" (פס' יב). הם צמו על שאול כפי שעשו אנשי יבש גלעד "ויצמו שבעת ימים" (שמ"א לא, יג). כי שאול היה משיח ה' ונפל במערכה על הגנת העם. "ועל עם ה' ועל בית ישראל כי נפלו בחרב". "בית ישראל" הוא פירוש לביטוי הקודם "עם ה'".
ודאי תמה העמלקי שדוד אינו מראה שום אותות שמחה ואינו מעניק לו פרס עבור הבשורה שאמורה הייתה לשמחו.

להפך דוד כעס עליו ולפני שחרץ את משפטו שאלו כדרך השופטים את מוצאו: "אי מזה אתה?" דוד ידע שהוא עמלקי ולכן שאלו היכן מקום מושבו. (בפרק טו פס' ב כתוב אי מזה עיר אתה?) העמלקי ביקש להגדיל את חינו בעיני דוד והשיג את ההפך. הוא ענה שהוא בן איש גר עמלקי, "בן איש גר עמלקי אנכי" (פס' יג). כלומר: גר היושב בארץ ישראל. (ההלכה מבחינה בין "גר צדק" שהוא בכלל ישראל לבין "גר תושב" שקיבל על עצמו רק שבע מצוות בני נח ויושב בארץ ישראל). הנער ציין שהוא עמלקי בן העם האויב את שאול איבת נצח, והוא איש גר יש לו זכות של תושב ישראל, ודווקא שני הדברים הללו קוממו את דוד וגרמו שדוד יחרץ עליו דין קשה.

בגלל שהוא עמלקי דוד ביקש לקיים את מצוות החרם על עמלק (שמ"א יז, טז), ובזה שהוא טען שהוא בן גר תושב ישראל עונו גדול יותר כי הוא פגע במשיח ה'. "ויאמר אליו דוד איך לא יראת לשלח ירך לשחת את משיח ה'" (פס' יד).

מה היה גזר דינו של המבשר?

"ויאמר אליו דוד: דמך על ראשך, כי פיך ענה בך לאמר: אנכי מתתי את משיח ה'" (פס' טז). פיך ענה בך. הודית בעצמך שהרגת את המלך. דוד ביקש מאחד מחייליו להמית את המבשר "ויכהו וימת".

פרק א (פסוקים יז-סוף)

מהי קינה?

שיר אבל.

דוד קונן ברגש רב על שאול ועל ידיד נפשו יונתן שמתו מות גיבורים. מעגל היחסים בין שאול לדוד נפתח באהבה ונסגר באהבה. באהבה רבה קיבל שאול את דוד בבואו אליו לראשונה "ויאהבהו מאד" (שמ"א טז, כא). קינתו של דוד רוויה אהבה לשאול ויהונתן בנו. דוד אומר את הקינה כדי שילמדוה אנשי הצבא המחזיקים בקשת. לפי פירוש אחר מהוות מלים אלה מאמר מוסגר. דוד ציווה ללמד את בני יהודה לירות בקשת למען יוכלו לעמוד נגד הפלשתים כי שאול נפל מידי "המורים בקשת" (שמ"א לא, ג). אם ילמדו לאחוז בנשק לא ינוסו מפני הפלשתים ולא יהיו צפויים למפלה. "ויאמר ללמד בני יהודה קשת הנה היא כתובה על ספר הישר" (פס' יח). "ספר הישר" מוזכר גם ביהושע י, יג ספר קדום שנכתבו בו מלחמות ה'. דומה לספר הישר "ספר מלחמות ה'" (במד' כא, יד). מפרשים ש"ישר" עניינו גיבור על סמך הפסוק "גיבור בארץ יהיה זרעו דור ישרים יבורך" (תה' קיב, ב). יש המפרשים שישר כינוי לה' שנאמר:

"צדיק וישר הוא" (דב' לב, ד). יש הסוברים כי "ספר הישר" הינו קובץ של שירים עתיקים. ישר - חילופי אותיות - שיר.

מה הייתה דאגתו הראשונה של דוד בקינתו?
שהעם יהיה מוכן למלחמה כדי שלא יקרה עוד אסון שקרהו במלחמה בגלבוה.

כיצד כינה דוד את שאול ויהונתן ומדוע?
דוד כינה את שאול ויהונתן בכינוי צבי, כי השם צבי מסמל את ההוד והיופי. דוד כינה את שאול ויהונתן בכינוי צבי כי היו תפארתם של ישראל. כל הודך ותפארתך ישראל (שואל ויהונתן) ושאר גיבורי ישראל נפלו חללים על הרי הגלבוה. באופן ציורי הצבי נפל חלל בידי ציידים.

מה מדאיב את לבו של דוד?
הרגשת השמחה של הפלשתים על ניצחונם לעומת האבל השורר אצל ישראל, לכן דוד מבקש לא לספר בגת ובאשקלון הערים הגדולות והחשובות בחמש ערי הפלשתים על מותם של שאול ויהונתן שלא ישמחו האויבים לאיד ישראל. "פן תשמחנה בנות פלשתים פן תעלזנה בנות הערלים" (פס' כ).

מדוע מזכיר דוד דווקא את הבנות?
להן חילק משלל האויב. והן נהגו לצאת לקראת הגיבורים בשירים ובמחולות (שמ' טו, כ; שופ' יא, לד; שמ"א. יח, ו). אנו מוצאים גם ערים הנקראות בנות (יש' א, ח; טז, ב; יר' מח, יח ועוד).

המקום בו נפלו הגיבורים ראוי לקללה כאילו הוא אשם באסון, כי אולי היה בעוכריהם, ולכן דוד מקלל את המקום. והקללה: אל ירדו עליו עוד טל ומטר, ואל יהיו בו שדי תרומות, שדות שבהם צומחים תבואה ופירות שמהם מביאים תרומה.
מדוע? על ההרים האלה "נגעל" נתלכלך נמאס מגן גבורים כאילו לא היה משוח בשמן. (נהוג היה למשוח את המגנים בשמן לפני המלחמה כדי שיחליקו מהם החצים). לפי הרלב"ג היו מושחים את המגנים בשמן אחר המלחמה כדי שלא יעלו חלודה. לפי פירוש זה מגן שאול לא היה משוח בשמן, כי נלחם תמיד עם אויבי עמו ולא הסיר מגנו מעליו.

בפסוק כב מדבר דוד על גבורת יהונתן ושואל. הגיבורים הללו שנגעל מגן עוזם ניצחו תמיד את אויביהם כי קשת יהונתן לא נסוגה אחור משפוך דם חללי האויב, וחרב שאול לא שבה ריקם אל תערה עד אשר אכלה חלב גיבורים. תיאור כזה אנו מוצאים גם ב"שירת האזינו" "אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר מדם חלל ושביה" (דב' לב, מב).
כלומר: כלי נשקם של שאול ויהונתן רוו תמיד מדם חללי האויב ומחלב גיבוריהם. לא נסוגו אחור מפניהם ולא שבו ריקם. לא פסקו מלהכות באויב.

כיצד שיבח דוד את שאול ויהונתן?
שואל ויהונתן שהכול אוהבים אותם, לפי פירוש אחר האוהבים זה את זה, כפי שאמר יהונתן: "לא יעשה אבי דבר גדול או דבר קטן ולא יגלה את אזני" (ש"א כ, ב). חיו ומתו יחד. במלחמה היו קלים – זריזים יותר מנשרים וגיבורים יותר מאריות.

מה נתן שאול לבנות ישראל?

שאול היה מחלק ביניהן מלבושים ותכשיטי זהב משלל האויב.
בנות ישראל שהיו יוצאות תמיד בשירים ובמחולות לקראת מלכן הגיבור והמנצח איך לא תכנינה
עתה על מותו? על כן פונה דוד אל בנות ישראל "בנות ישראל אל שאול בכינה" (פס' כד).
יותר מכל מבכה דוד את מותו של יהונתן רעהו הנאמן ידיד נפשו. "ויכרת יהונתן ודוד ברית
באהבתו אתו כנפשו" (ש"א יח , ג). מרוב אהבתו ליהונתן סמל הגבורה הנפלאה והאהבה
הטהורה ייחד לו קינה בפני עצמה. כך מקונן דוד "צר לי עליך אחי יהונתן נעמת לי מאד
נפלאה אהבתך לי מאהבת נשים". דוד מביע את כאבו הרב בהדגשת המילה "לי"
שעליה הוא חוזר שלוש פעמים. לדבריו אהבת רע כיהונתן עולה על אהבת איש לאחיו,
ועל אהבת איש לאשתו. אהבת דוד ויהונתן שימשה לחז"ל דוגמה לאהבה שאינה תלויה בדבר
(מ' אבות ה , טז).

דוד פתח את קינתו "הצבי ישראל על כמותיך חלל , איך נפלו גבורים" והוא מסיים "איך
נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה" (פס' כז). כלי מלחמה יכול להיות ציור מליצי לגיבורי
מלחמה גדולים. איך אבדו גיבורי מלחמה מהוללים כשאול ויהונתן? פירוש אחר מכיוון
שנהרגו הגיבורים אין מי שישתמש בכלי המלחמה.

אהבתו של יהונתן לדוד הייתה עזה ונפלאה. נסקור את הפסוקים המעידים על הקשר האמיץ ביניהם:
"ויכרת יהונתן ודוד ברית באהבתו אתו כנפשו" (ש"א יח , ג).

"ויתפשט יהונתן את המעיל אשר עליו ויתנהו לדוד ומדיו ועד חרבו ועד קשתו ועד חגרו"
(שמ"א יח , ד).

"ויהונתן בן שאול חפץ בדוד מאד" (שמ"א יט , א).

"ויאמר יהונתן אל דוד : מה תאמר נפשך ואעשה לך" (שמ"א כ , ד).

"ויוסף יהונתן להשביע את דוד באהבתו אתו , כי אהבת נפשו אהבו" (שמ"א כ , יז) .

"כי נעצב אל דוד" (ש"א כ , לד).

"ויוחזק את ידו באלקים ... ואתה תמלך על ישראל , ואנכי אהיה לך למשנה , וגם שאול
אבי ידע כן" (ש"א כג , טז-יז).

דוד פותח בקינה על שאול, מזכירו ארבע פעמים כא , כב , כג , כד וסיים ביהונתן והזכירו
בקינה ארבע פעמים פס' כב , כג , כה , כו .

שלושה שמות של מקומות נזכרו בקינה שניים מהם ערי אויב גת , אשקלון והשלישי מקום
המפלה בגלבוה.

שלוש חיות מוזכרות בקינה : צבי , נשר , אריה (פס' כג).

שלושה כלי מלחמה : מגן , קשת וחרב.

בקינתו של דוד על שאול נתמזגו שני היסודות הגבורה והרעות. גבורתו של יהונתן במלחמה
לצדו של שאול אביו, וגם אהבתם המופלאה של דוד ויהונתן.

ניבים

פיו ענה בו (פס' טז).

פירושו : הוא העיד על עצמו .

הצבי ישראל על במותיך חלל (פס' יט).

הוראתו : הצבי סמל ההוד והיופי נפל חלל . הודך ותפארתך ישראל נפלו חללים.

אל תגידו בגת (פס' כ).

הוראתו : אל תפרסמו.

הנאהבים והנעימים (פס' כג).

הוראתו : ידידים בלב ובנפש.

עבודה בכתב

- 1) השוו את המסופר בשמ"א פרק לא על מותו של שאול לסיפורו של הנער העמלקי בפרקנו.
- 2) השוו את סיפור העמלקי לדוד לסיפור הפליט מבנימין לעלי בפרק ד בשמ"א.
- 3) דוד התייחס בכבוד אל שאול משיח ה'. מה נאמר על כך בספר שמ"א פרק כד ובפרק כו וכיצד זה מתבטא בפרקנו?
- 4) כמה פעמים מוזכר המשפט "איך נפלו גיבורים" בקינה? העתיקו את הפסוקים .
- 5) דוד פותח את הקינה בשאול ומזכירו ארבע פעמים. ציינו את הפסוקים.
- 6) דוד מסיים את הקינה ביהונתן ומזכירו ארבע פעמים . ציינו את הפסוקים.
- 7) שלושה שמות של מקומות נזכרו בקינה איזה הם?
- 8) שלוש חיות מוזכרות בקינה כתבו אילו חיות?
- 9) שלושה כלי מלחמה מוזכרים כתבו איזה כלים?
- 10) כתבו את הביטויים המביעים :
 - א) פגישה בדרך מקרית.
 - ב) נוטה למות.
 - ג) אתה בעצמך העידות נגדך.
 - ד) סמל ההוד והיופי.
 - ה) הימנעות מבשורה שתשמח את השומע.
 - ו) קללה להר גלבוע.
 - ז) יחד חיו ויחד מתו.
 - ח) צער על מות יהונתן.